

Тривалий час: оціночне поняття у ст. 146 Кримінального кодексу України

У статті розглядаються питання, пов'язані з кваліфікуючою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 146 Кримінального кодексу (далі – КК) України, зокрема, суспільно небезпечного діяння, здійснюваного протягом тривалого часу. Поняття «тривалий час» в даній нормі законодавець інтерпретує як певний астрономічний період, протягом якого тримання потерпілого в неволі складе підвищену суспільну небезпеку. Однак у цій нормі не визначені межі часу, необхідного для розкриття змісту даного оціночного поняття. Тому визначення кваліфікуючої ознаки автоматично стало компетенцією правозастосовних органів, а також кримінально-правової доктрини. Певна формалізація у визначенні тривалості позбавлення волі чи викрадення людини необхідна для того, щоб надати цій ознаці складу злочину конкретики, напрямку при встановленні меж використання кримінально-правових норм. Автор пропонує ст. 146 КК України супроводити приміткою, в якій визначити, що під тривалим часом треба розуміти незаконне позбавлення волі особи, здійснюване більше трьох днів. Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що відсутність єдиної правової позиції правозастосовних органів щодо кваліфікації діянь за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 146 КК України, ускладнює діяльність суду щодо винесення законних і обґрунтованих рішень. Необхідним є більш точне теоретичне визначення такої кваліфікуючої ознаки як незаконне позбавлення волі або викрадення людини здійснюване протягом тривалого часу. Моментом закінчення викрадення людини в юридичній літературі та правозастосовній практиці здебільшого вважають момент учинення дій, спрямованих на заволодіння потерпілим будь-яким способом із подальшим його переміщенням із того місця, де він перебував, до іншого.

Ключові слова: незаконне позбавлення волі, викрадення людини, тривалий час, оціночне поняття, кваліфікуюча ознака.

Постановка наукової проблеми та її значення. У кримінальному законодавстві України поряд із формально визначеними вживається значна кількість оціночних понять. Одним із таких діянь, що де закріплено оціночне поняття є ст.146 КК України, якою встановлена кримінальна відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Законодавець, при конструюванні даної кримінально-правової норми використав таке оціночне поняття як «тривалий час», що виступає кваліфікуючою ознакою даного злочину.

У юридичній літературі висвітлюється позиція про те, що застосування оціночних понять допомагає більш повно і різнобічно характеризувати наслідки злочинів, показати особливості окремих посягань [1, с. 178]. Разом з цим, для правильного застосування кримінально-правових норм важливе значення має їх однакове розуміння. Оскільки, точність вважається однією з найважливіших властивостей мови законодавчого акту. Невипадково Ф. Бекон пов'язував точність закону з його справедливістю [2, с. 486].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини здійснюване протягом тривалого часу, розглядалися в працях В. І. Борисова, О. О. Володіної, Я. Г. Лизогуба, О. С. Наумової, А. С. Політової, М. І. Хавронюка, С. Д. Шапченка та інших науковців. При цьому, майже кожен дослідник виклав свій вектор бачення цієї проблеми, конкретизуючи дане оціночне поняття на власний розсуд.

Формулювання мети та завдань статті. Метою цього дослідження є аналіз наукових підходів, практики застосування кваліфікуючої ознаки складу злочину, передбаченого ст. 146 КК України, а саме, викрадення людини, здійснюване протягом тривалого часу та формулювання власної науково обґрунтованої позиції щодо вказаного оціночного поняття.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що відсутність єдиної правової позиції правозастосовних органів щодо кваліфікації діянь за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 146 КК України,

ускладнює діяльність суду щодо винесення законних і обґрунтованих рішень. Необхідним є більш точне теоретичне визначення такої кваліфікуючої ознаки як незаконне позбавлення волі або викрадення людини здійснюване протягом тривалого часу.

Законодавча конструкція ч.2 ст.146 КК України встановлює відповідальність за ті самі діяння, що здійснювані протягом тривалого часу. А відповідно до диспозиції ч. 1 ст. 146 КК України «тими самими діяннями» є незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Тобто, диспозиція норми об'єднує в собі два різних діяння, які можна вважати самостійними злочинами: 1) незаконне позбавлення волі людини; 2) викрадення людини. Вчинення одного із цих діянь є достатнім для встановлення об'єктивної сторони злочину. Однак, незаконне позбавлення волі людини та викрадення людини відрізняються за характером і ступенем суспільної небезпечності. Той факт, що законодавець у диспозиції ст. 146 КК України передбачив відповідальність за два фактично різні діяння, впливає з того, що в назві зазначеної статті, а також у диспозиції використано сполучник «або». Тому, варто ці два діяння розглядати як самостійні злочини.

У юридичній літературі панує думка про те, що дані діяння доречно було б передбачити у різних статтях КК України. А також висловлена позиція про те, що викрадення людини є найнебезпечнішою формою незаконного позбавлення волі. На нашу думку, незаконне позбавлення волі людини та викрадення людини відрізняються за характером і ступенем суспільної небезпечності, а отже, повинні тягти різне за суворістю покарання. Крім того, у юридичній літературі слушно відзначається, що викрадення людини є особливою формою незаконного позбавлення волі (спеціальним складом щодо незаконного позбавлення волі), а тому норма про відповідальність за викрадення людини має співвідноситися з нормою про незаконне позбавлення волі як спеціальна норма із загальною.

Незаконного позбавлення волі, відповідно до найбільш поширеного в теорії кримінального права визначення, виражається в незаконному позбавленні людини свободи пересування у просторі і часі, у протиправному перешкоджанні вибирати за своєю волею місце перебування. Воно може виражатися в позбавленні потерпілого свободи пересування шляхом насильницького або обманного проштовхування в закриті приміщення, інший будинок, підвал, гараж і т. п., і утриманні в цьому місці проти його волі, що позбавляє потерпілого можливості вести себе на свій власний розсуд.

На нашу думку, викрадення людини – заволодіння людиною шляхом її фізичного вилучення з постійного чи тимчасового місця перебування, будь-яким способом, всупереч або без її волі. З об'єктивної сторони цей злочин полягає в протиправній забороні людині вибирати за своєю волею місце перебування, або таємному чи відкритому її захопленні. Позбавлення волі може виражатися в триманні потерпілого в тому місці, де він знаходиться не бажає, або поміщення його в таке місце, яке він не має змоги вільно залишити. Моментом закінчення викрадення людини в юридичній літературі та правозастосовній практиці здебільшого вважають момент учинення дій, спрямованих на заволодіння потерпілим будь-яким способом із подальшим його переміщенням із того місця, де він перебував, до іншого.

Передбачивши для викрадення людини тривалий характер вчинюваних дій, законодавець припустився логічної помилки, яка набула рис логіко-юридичної. Бажаючи, як зазначалось, уніфікувати розглядувані злочини шляхом створення однієї статті з однаковими кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками, він породив прогалину, адже така кваліфікуюча ознака, як «здійснене протягом тривалого часу» через зазначені вище особливості юридичного складу викрадення людини не зможе бути застосована на практиці [3, с. 128].

Тому, незрозумілою видається позиція законодавця, щодо основного складу злочину передбаченого ст.146 КК України, де є вказівка на два злочини (про це також зазначено у ч.2 даної статті у формулюванні – ті самі діяння), а така кваліфікуюча ознака як «тривалий час» відноситься до одного діяння, тому що викладена в однині. Враховуючи те, що викрадення людини є одноактною дією, то така кваліфікуюча ознака як «здійснюване протягом тривалого часу» може стосуватися тільки щодо незаконного позбавлення волі.

Розкриваючи зміст тривалого часу як кваліфікуючої ознаки, закріпленої в ч.2 ст.146 КК України науковець М. Хавронюк зазначає, що викрадення людини є одноактною дією, то ця ознака не стосується другої форми розглядуваного злочину [4, с. 317], тобто викрадення людини. Розкриваючи зміст даної ознаки, погоджуємося з позицією більшості науковців, що тривалий час як кваліфікуюча обставина стосується незаконного позбавлення волі [5, с. 424; 6, с. 342].

Щодо визначення змісту кваліфікуючої ознаки ст. 146 Кримінального кодексу України слід зазначити, що ознака «протягом тривалого часу» є оцінною та з огляду на відсутність визначених в законі часових критеріїв підлягає встановленню в кожному конкретному випадку. І наявність чи відсутність якої має визначатися судом з урахуванням конкретного астрономічного строку, протягом якого особа була позбавлена волі, місця, де вона трималась, способу її утримання, інших обставин справи та особи потерпілого [7, с.457].

На підставі аналізу окремих вироків за ч. 2 ст. 146 КК України, З. А. Загинею встановила, що суди визначають поняття «тривалий час» по-різному, зокрема, таким часом визнається позбавлення волі (20-30 хв., 1 год., 4 год., 8 год., 11 год., 1 доба, 2, 4, 6, 7 діб, 4 місяці) [8, с. 358-359]. В результаті чого бачимо, що судова практика демонструє надмірно широке тлумачення такої кваліфікуючої ознаки, яка пов'язана з відсутністю критеріїв визначення такого проміжку часу.

Поняття «тривалий час» законодавець визначив певний астрономічний період, протягом якого утримання потерпілої особи у неволі становитиме підвищену суспільну небезпеку. Однак у даній нормі не визначені межі часу, необхідного для розкриття змісту даного оціночного поняття. Тому визначення кваліфікуючої ознаки автоматично стало компетенцією правозастосовних органів, а також кримінально-правової доктрини.

У юридичній літературі єдиної та узгодженої позиції з даного питання немає, тому необхідно конкретизувати зміст поняття «тривалий час». Так, С. Д. Шапченко зазначає, що тривалий час як оціночне поняття не має якихось формальних кількісних параметрів. Проте у будь-якому разі мова може йти про тривалий час незаконного позбавлення волі тоді, коли обмеження у свободі пересування потерпілого обчислюється принаймні у тижнях [9, с. 365]. На думку М. Хавронюка – про принаймні два тижні [10, с. 208]. Науковець А. В. Ковавльов зазначає, що тривалий час – це десять повних діб [11, с. 85].

Дещо іншу позицію займає О. О. Володіна, яка пропонує диференціювати відповідальність за незаконне позбавлення волі та за викрадення людини та встановити як кваліфікуючу ознаку викрадення людини, що поєднане з триманням потерпілого понад семи діб (варіант: поєднане з триманням потерпілого протягом тривалого часу) [12, с. 18]. В свою чергу, А. Політова та Я. Лизогуб вважають, що понад три доби [13, с.14; 14, с.90].

Варто відмітити, що найбільш поширеною є остання точка зору, що кримінальна відповідальність настає тоді, коли час фактичного обмеження потерпілого у виборі місця перебування та у вільному пересуванні перевищує 72 години [15, с. 112]. На думку А. С. Політової, саме через три дні відсутності людини збільшується інтенсивність заходів для виявлення потерпілої особи. Після трьох днів утримання людини в умовах позбавлення волі є вельми можливими психотравмуючі наслідки [13, с. 9].

Особа, яка вчинила це діяння та тримає особу у неволі протягом трьох діб, цілком усвідомлює вчинене ним та негативні наслідки свого діяння, а також цього часу достатньо для того, щоб відмовитись від подальшої реалізації свого умислу. Науковець Я. Лизогуб, також вважає, що тримання людини в неволі протягом понад три доби характеризуватиме ставлення винного до результатів своїх дій [14, с. 91].

Висновки. На нашу думку, найбільш доречною є аргументована пропозиція щодо тлумачення поняття «протягом тривалого часу» – це понад три дні. І саме закріплення у чинному законодавстві такої ознаки є необхідною, за її допомогою визначається юридична природа самого діяння. Тому доцільно максимально уніфікувати зміст такої кваліфікуючої ознаки як «здійснюване протягом тривалого часу», що передбачена ст.146 КК України, зробивши її доступнішою для розуміння і застосування. Разом із тим, реалізація такої думки має спиратися на інструменти, які б не просто спрощували текст закону, а були таким оціночним поняттям, що характеризуватимуться необхідним ступенем формалізації. Невелика формалізація необхідна для того, щоб надати даній ознаці загальної конкретики, спрямування та зрозумілості меж використання.

Враховуючи вище викладене, вважаємо доречним до ст.146 КК України закріпити примітку в якій визначити, що під тривалим часом потрібно розуміти незаконне позбавлення волі особи здійснюване більше трьох днів. Це дозволить, по-перше, окреслити чіткий стандарт розуміння меж її застосування; по-друге, підвищити загальну функціональність статті та забезпечити належний рівень кримінально-правової охорони особи і ступінь державної репресії.

Джерела та література

1. Касинюк В. І. Оціночні поняття у складах злочинів проти громадської безпеки / В. І. Касинюк // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 жовт. 2001 р.). – Київ-Харків: Юрінком Інтер, 2002. – С. 177-180.
2. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук / Ф. Бэкон. – Т. 1. – М., 1977. – 590 с.
3. Лизогуб Я. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України): деякі проблеми кваліфікованого складу [Текст] / Я. Лизогуб // Право України. – 2008. – № 10. – С. 126-129.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., перероб. та допов. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К., 2004. – 1056 с.
5. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулин, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К., 2003. – 1196 с.
6. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Отв. ред. С. С. Яценко. – 3-е изд., исправл. и дополн. – К., 2004. – 1088 с.
7. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.
8. Загинеї З. Кримінально-правова герменевтика: монографія / З. Загинеї. – Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2015. – 380 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-тє вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – Х., 2011 – 1280 с.
11. Ковалёв А. П. Незаконное лишение свободы / А. П. Ковалёв. – М.: ИНФРА, 2003. – 124 с.
12. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. О. Володіна. – Харків, 2003. – 229 с.
13. Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А. С. Політова. – Київ, 2007. – 20 с.
14. Лизогуб Я. «Тривалий час», як оціночне поняття у статті 146 КК України / Я. Лизогуб // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – №6. – С. 88-91.
15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина [Текст] / П. П. Андрушко [та ін.]; заг. ред. М. О. Потебенько, В. Г. Гончаренко; Інститут Генеральної прокуратури України, Український інформаційно-правовий центр. – К.: Форум, 2001. – 942 с.

Саско Е. Длительное время: оценочное понятие в ст. 146 Уголовного кодекса Украины.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с квалифицирующим признаком состава преступления, предусмотренного ст. 146 Уголовного кодекса (УК) Украины, в частности, действия, осуществляемого в течение длительного времени. Понятие «длительное время» в данной норме законодатель интерпретирует как определенный астрономический период, в течение которого содержание потерпевшего в неволе составит повышенную общественную опасность. Однако в данной норме не определены границы времени, необходимого для раскрытия содержания данного оценочного понятия. Поэтому определение квалифицирующего признака автоматически стало компетенцией правоприменительных органов, а также уголовно-правовой доктрины. Потому определенная формализация необходима для того, чтобы придать данному признаку конкретику, направление при установлении границ использования. Анализ следственной и судебной практики свидетельствует, что отсутствие единой правовой позиции правоприменительных органов по квалификации деяний по признакам состава преступления, предусмотренного ч. 2 ст. 146 УК Украины, усложняет деятельность суда по вынесению законных и обоснованных решений. Необходимо более точное теоретическое определение такого квалифицирующего признака, как незаконное лишение свободы или похищение человека, осуществляемое в течение длительного времени. Моментом окончания похищения человека в юридической литературе и правоприменительной практике в большинстве случаев считают момент совершения действий, направленных на освобождение потерпевшего любым способом с последующим его перемещением из места его насильственного удержания. Автор предлагает ст. 146 УК Украины сопроводить примечанием, в котором определить, что под длительным временем нужно понимать незаконное лишение свободы лица, осуществляемое более трех дней.

Ключевые слова: незаконное лишение свободы, похищение человека, длительное время оценочное понятие, квалифицирующий признак.

Sasko O. The Length of Time: an Evaluative Concept in Article 146 of the Criminal Code of Ukraine. The article considers issues related to the qualifying feature of the crime under Art. 146 of the Criminal Code (CC) of Ukraine, acts carried out for a long time. In this norm, the legislator defined the concept of «long/lasting time» as a certain astronomical period during which the detention of the victim in captivity may increase the social danger. However, this rule does not define the time required to disclose the content of this valuation concept. Therefore, the definition of a qualifying feature automatically became the competence of law enforcement agencies and criminal law doctrine. The author argues that some formalization of the concept is necessary to give this feature a general specificity, direction, and clarity of its implication boundaries. The analysis of investigative and judicial practice shows that the lack of a single legal position of law enforcement agencies on the qualification of acts on the grounds of a crime under Part 2 of Art. 146 of the Criminal Code of Ukraine, complicates the activities of the court to make lawful and reasonable decisions. A more precise theoretical definition of such a qualifier as unlawful deprivation of liberty or kidnapping for a long time is needed. The moment of the end of a person's abduction in the legal literature and law enforcement practice is generally considered to be the moment of committing actions aimed at taking possession of the victim in any way and then moving him from one place to another. The author suggests amending Article 146 of the Criminal Code of Ukraine with a note in which to determine that long time should be understood as the unlawful deprivation of liberty, lasting for more than three days.

Key words: illegal/unlawful deprivation of liberty, kidnapping, long time, evaluation concept, qualifying feature.

УДК 343.622(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2020-1/21>

О. Старко

Злочини проти життя та здоров'я особи: кількісно-якісні показники за 2013-2019 рр.

Статтю присвячено проблемі кримінологічної характеристики злочинів проти життя і здоров'я людини на сучасному етапі. Зокрема, досліджено питання про кількісно-якісні показники даного виду злочинності за період 2013-2019 рр. Кількісно-якісні виміри злочинності слугують одним із основних орієнтирів як для корекції запроваджених заходів запобігання, так і пошуку нових та ефективніших способів протидії, а отже повинні бути постійним об'єктом системного кримінологічного спостереження. 2013-2014 рр. відзначились ескалацією кількісно-якісних вимірів злочинів проти життя та здоров'я особи, а 2015-2019 рр. подальшою стабілізацією дещо знижених показників. Злочини проти життя та здоров'я особи, та особливо їх насильницький сегмент, який за останні сім років сягнув 96%, характеризуються високим ступенем суспільної небезпечності. Наведено і проаналізовано дані про рівень злочинів і осіб, які їх вчинили, коефіцієнти, що характеризують кримінальну активність населення і інтенсивність злочинів цього виду на території України. Здійснено аналіз структури злочинів, а також структури відповідних груп злочинів. Автором констатовано стабільність основних структурних показників злочинів проти життя і здоров'я людини (84% складають злочини проти здоров'я, 14,3% – злочини проти життя, 1,96% – злочини, що ставлять в небезпеку життя і здоров'я людини). Найбільш поширеними є: умисні легкі тілесні ушкодження (63,7%), умисні вбивства без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин (12%), умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження (7,2%), умисні тяжкі тілесні ушкодження (4,9%), побої і мордування (3,2%). Констатовано стрімке зростання рівня злочинів проти життя і здоров'я людини у 2013-2014 рр., а також збільшення питомої ваги їх насильницького сегменту майже до 100%, що свідчить не тільки про їх сімейно-побутовий і ситуаційний характер, але і про вагому роль суспільно політичної складової їх обумовленості.